

FRAUHAMMER KRISZTINA

„Olvasás által imára buzdítani”

Martin von Cochem Krisztus-életrajzának magyarországi utóélete*

Folkloristaként, a vallási néprajz és főképp a Mária-tisztelet iránt érdeklődő kutatóként gyakran nyúlok ponyvákban, kéziratokban, imakönyvekben vagy épp a szájhagyományban fellelhető vallásos népénekeinkhez, imaszövegeinkhez, bibliai tárgyú elbeszélésekhez. Bizonyára sokak számára ismeretes e források és a bennük rejlő hagyományok végtelen gazdagsága. Ha csak Mária alakját tekintjük, akkor is látható, hogy életének a *Bibliából* nem megismerhető epizódjai is milyen részletességgel, színesen jelennek meg e szövegekben. Részletesen ismerik és leírják születésének, gyermekéveinek, templomi bemutatásának, Józseffel való eljegyzésének és közös életének, elszenderedésének eseményeit. Honnan ismerték ezeket az evangéliumokon kívül eső történeteket az egyszerű falusi emberek? Milyen olvasmányokból merítették ismereteiket? A ponyvák, búcsús füzetek, kéziratok ének- és imakönyvek szerzői miket olvastak? Hogyan jutottak el ezek a középkori, sőt gyakran a kora kereszténység korából származó epizódok a parasztság körébe? Ilyen és ehhez hasonló kérdések vezettek el e hagyományok egyik lehetséges közvetítőjéhez, Ujfalusi Judit *Makula nélkül való tüköréhez*, illetve annak feltételezhető forrásához, Martin von Cochem *Das große Leben Christi, oder ausführliche andächtige und bewegliche gantz Volkommene Beschreibung deß Allerheiligsten Lebens und bitterm Leidens unsers Herrn Jesu Christi und seiner glorwürdigsten Mutter Mariae* (Krisztus nagy életrajza, avagy részletes, áhítatos és megindító leírása Jézus Krisztus és az ő dicsőséges édesanyja, Mária életének és keserű szenvedésének) című művéhez.¹ Vizsgálódásaim középpontjában e két mű és a bennük, illetve általuk megvalósuló hagyományozódási folyamat áll.

* A cikk megírása az OTKA 12551 K511 számú kutatási támogatásával és a Bolyai ösztöndíj segítségével valósult meg.

¹ Ez az általam használt 1689-es, Frankfurtban a Bencard kiadónál megjelent ötödik kiadás címe. Az egyes kiadások címei nem mutatnak teljes egyezést ezzel. Néhol elmaradnak egyes jelzők, néhol alcímmel egészülnek ki, amelyben az egyes módosításokra vonatkozó megjegyzések olvashatóak. Mivel azonban valamennyi címvariáns a „Krisztus nagy életrajza” kifejezéssel indul, a köztudatban és a szakirodalomban is ez a rövid elnevezése honosodott meg a műnek. A következőkben már én is csak ezt a rövid megnevezését használom.

A forrás kérdése

A magyar szakirodalomban elsőként Vida Tivadar nevezte meg Martin von Cochem művét mint a *Makula* lehetséges eredetijét.² Ujfalusi művének címlapjából kiderül az is, hogy a híres *Makula* nem ebből, hanem egy meg nem nevezett cseh nyelvű könyv fordításából keletkezett.³ Vida Tivadar lelkes kutatói tevékenységének és a különböző nyelvű kiadások összevetésének köszönhetően tudjuk, hogy Cochem művét cseh nyelvre is lefordították, és ez a fordítás a sok eltérés ellenére is számos egyezést mutat a magyar művel.⁴

A forrás kérdését illetően a néprajzi szakirodalomban az utóbbi években egy másik vélekedés is napvilágot látott, Nagy Ilona tollából.⁵ E szerint maga Cochem is egy másik szerzőnek, Valentin Leuchtnak, a frankfurti székesegyház skolaszterének és a könyvvásárok császári cenzorának 1610-es *Vita Sanctorum* című, laikusok számára összeállított könyve alapján dolgozott. A könyv valójában a szerző négy korábbi fordításának (Szentek élete, Krisztus élete, Mária élete és Szent Anna élete) új, összevont kiadása.⁶ Jóllehet ezt a művet is lefordították cseh nyelvre⁷ – tehát a szerzőnő akár erre is utalhatott előszavában –, Cochem és Ujfalusi Judit könyvének általam elvégzett alapos és részletes forráskritikai egybevetése egyértelműen Vida

² VIDA Tivadar, *Makula nélkül való tükör*, Magyar Könyvszemle, 1967, 250–253.

³ „Makula nélkül való tükör. Melly az üdvözítő Jesus Kristusnak, és szent Szüleinek életét, úgy keserves kinszenvedését, és halálát adgya elé. Melly Superiorok Engedelméből Szűz Szent Klára Szerzetében lévő Ujfalusi Judith által Cseh nyelvből Magyar nyelvre fordítottatott és a Tekintetes és Nagyságos ujfalusi Ujfalusi Klára asszonynak, Tekintetes és Nagyságos Karancs Berényi György Uram ó Nagysága kedves Házás-társának költségén kibocsátattott.” Az 1712-es kiadás címlapjának szövegét Vida Tivadar idézi: VIDA, *i. m.*, 250.

⁴ VIDA, *i. m.*, 250.

⁵ NAGY Ilona, *Mária-legendák az apokrif evangéliumoktól a XX. századi folklórig*, Ethnographia, 1998, 121–123; Uő., *Apokrif evangéliumok, népkönyvek, folklór*, Bp., L'Harmattan, 2001, 19.

⁶ Valentin Leucht 1610-es művében a következő szerzők művének fordításait olvashatjuk: 1. *Vitae Sanctorum* – Laurentius Surius kölni karthauzi 6 kötetes latin nyelvű művéből készült válogatás fordítása, 1592; 2. *Vita Christi* – Johann Boudouinus flandriai tanácsos munkájának fordítása, 1593; 3. *Vita De Mariae Virginis* – Petrus Canisius mariológiájának fordítása, 1596; 4. *Vita De Annae* – Laurentius Cuperus tournay-i karmelita művének fordítása. – Leucht munkásságáról bővebben: Wolfgang BRÜCKNER, *Der kaiserliche Bücherkommissar Valentin Leucht: Leben und literarisches Werk* = W. B., *Geschichten und Geschichte: Weltvermittlung durch narratives Verstehen*, Würzburg, 2000 (Gesammelte Schriften von Wolfgang Brückner, 11; Volkskunde als historische Kulturwissenschaft, 87), 219–308.

⁷ A cseh fordítást 1625-ben Prágában adták ki. BRÜCKNER, *Der kaiserliche Bücherkommissar... i. m.*, 276.

Tivadar felvetését igazolta. Maga Cochem is cáfolja ezt a megállapítást, hiszen könyve minden egyes fejezetének végén egészen pontosan megnevezi az általa felhasznált forrásokat, itt azonban Valentin Leucht neve csak egy fejezetnél olvasható.⁸ Nagy Ilona felvetését tehát elvethetjük, legalábbis a Krisztus-életrajz vonatkozásában, hiszen Wolfgang Brückner rámutat arra, hogy egyes művek esetében Cochem valóban nagy tiszteletben tartott elődje írásait vette alapul és dolgozta át.⁹

Martin von Cochem írói célkitűzései a korabeli lelkiségi irodalom tükrében

Ha a róla szóló kevés számú szakirodalmat olvassuk, neve mellett a következő jelzők tűnnek fel: Németország apostola,¹⁰ a lelki élet megújítója,¹¹ népi misszionárius,¹² Németország legolvasottabb vallásos írója.¹³ De ki is volt ő valójában? Eredeti neve Martin Linius, a Mosel melletti Kochem városkában született 1634-ben. Ő maga írja szülővárosáról, hogy „az áhítatosság, az imádságos lelkület és az erények élő példája”¹⁴ volt, amit mi sem bizonyított jobban, mint az itt működő kilenc szerzetesrend kolostorai. Ő a kapucinusoknál nevelkedett, ahol 26 évesen szentelték pappá, majd a rend mainzi kolostorában kezdte meg munkásságát. Mivel kiváló tanulónak bizonyult, tanulmányai után a rend fiataljainak bölcseletet oktatott, tanulmá-

⁸ Ez a fejezet a Krisztus csodáiról szóló, az 1689-es kiadásban 84-es számmal jelzett fejezet. E fejezet forráskritikai elemzéséről: Hans STAHL, *Pater Martin von Cochem und das Leben Christi: Ein Beitrag zur Geschichte der religiösen Volksliteratur*, Bonn, 1909 (Beiträge zur Literaturgeschichte und Kulturgeschichte des Rheinlandes 2), 81–83.

⁹ A fent említett Cochem-mű pontos címe: *Außerlesenes History-Buch Oder Außführliche, anmütige und bewegliche Beschreibung Geistlicher Geschichten und Historien* (Válogatott históriák könyve, áhítatos és megindító egyházi történetek és históriák), 1690. – A műről, illetve Valentin Leucht Cochemre gyakorolt hatásáról: Wolfgang BRÜCKNER, *Außerlesenes History-Buch und seine Vorbilder*, Fabula, 33, 1992, 193–205.

¹⁰ Kosch 1921-ben megjelent művének címében nevezi így Cochemet. Wilhelm KOSCH, *P. Martin von Cochem: Der Apostel Deutschlands im Zeitalter der großen Kriege*, M. Gladbach, 1921.

¹¹ *Uo.*, 16.

¹² BRÜCKNER, *Außerlesenes History-Buch...*, i. m., 1992, 205.

¹³ Leutfried SIGNER, *Martin von Cochem, eine grosse Gestalt des rheinischen Barock*, Wiesbaden, Steiner, 1963, 22–23.

¹⁴ A *Das große Leben Christi* 1680-as kiadásának ajánlásából.

nyi vezetőként és subvicariusként működött. Az élet azonban hamarosan teljesen új területekre sodorta a művelt szerzetest. A harmincéves háború viszontagságaitól meggyötört Németországban nagyon nagy hiány volt papokból, és így a lelki gondozás is sokszor ellátatlan maradt. A nehézségeket tetézte, hogy 1666-ban hatalmas pestisjárvány tört ki, és a fertőzésektől félve a plébánosok gyakran nem látták el feladataikat. Ebben a helyzetben a kapucinusok vállalták fel a térség lakóinak lelki gondozását. Cochem is felhagyott az oktatással, és lelkipásztorként, majd vizitátorként és misszionáriusként működött tovább egészen élete végéig. Az egyházközsegeket járva fogalmazódott meg benne a felismerés: lehangoló a hívek és a falvak lelki állapota. Nagyon nagy a hiány és így az igény is prédikációkra, katekizmusokra, imákra és énekekre, a szentmise liturgiájának magyarázatára. Különösen olyanokra, amelyek az egyszerű emberek szükségleteinek megfelelnek. Mindezeket látva már lelkipásztori és vizitátori tevékenységének kezdetén célul tűzte ki a klérus és a laikus keresztények életének megújítását. Írói tevékenységét is teljesen e célnak rendelte alá.

Természetesen itt nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem, hogy a korabeli Németországban ekkor már virágzott a lelkiségi irodalmi alkotások és imakönyvek kiadása. A reformációs és ellenreformációs könyvkiadói törekvések valóságos versenyhelyzetet teremtettek szerzők és kiadók között. Ezt a versenyt részben a protestánsokkal való lépéstartás, részben pedig a katolikus könyvek kiadásáért és ellenőrzésének jogaiért folytatott harc tartotta hosszú ideig életben. Divattá váltak a nemzeti nyelven kiadott népkönyvek, exemplum-kiadványok, postillák katolikus oldalon is, hiszen ezek jól szolgálták az egyszerű, latinul nem tudó hívek közötti hitvédelmező és felvilágosító munkát. Hasonló missziós célkitűzések vezették a jezsuitákat is, amikor a 16. század végétől tudatosan is hangsúlyt fektettek arra, hogy a nép közé vigyék katekézis formájában a katolikus tanítást. E célból a 17. század elején Münchenben a jó könyvek terjesztését támogató egyesület hoztak létre Verein vom goldenen Almosen (Arany Alamizsna Egyesület) néven, illetve a rend tagjai is írni, fordítani kezdtek. Mindent természetesen ők sem tudtak elvégezni, de mindenkit támogattak és segítettek ebben a munkában, akár anyagilag is.¹⁵ Mindezek a folyamatok komoly változást okoztak a német lelkiségi irodalom kiadóinak piacán is. A prédikációk, hit-

¹⁵ BRÜCKNER, *Der kaiserliche Bücherkomissar...*, i. m., 235–236.

szónoklatok és imakönyvek mellett a nagy népszerűségnek örvendő, néphez szóló, népi igényekhez alkalmazkodó népkönyvek nyomtatása üzleti érdeké is vált, hiszen keresettek és jól eladhatóak voltak, jelentős anyagi bevételhez juttatva ezáltal a nyomdákat és kiadóikat. Ezt jelzi a korszakban fénykorát élő Frankfurter Buchmesse (frankfurti könyvvásár) is.¹⁶

Ebbe a tudatos, népmissziós törekvésektől is vezérelt fordítási és könyvkiadási lázba kapcsolódott be műveivel az egyszerű emberek pasztorációjával foglalkozó Cochem is. Első könyve egy katekizmus (*Kinderlehr-Büchlein*), amelynek olyan nagy keletje volt, hogy a kiadó további írásra bátorította. 1677-ben megjelent Krisztus-életrajza még életében negyven kiadást ért meg, és Cochem írói sikertörténete vizitatori tevékenysége alatt is tovább folytatódott. Sorra születtek művei, Konradin Roth 1980-as bibliográfiája szerint összesen harminc, és halála után még további ötöt állítottak össze írásaiból. E művek utánnomásainak száma 1767, spanyol, cseh, lengyel, román, angol, francia, olasz, portugál és magyar nyelven.¹⁷ Cochem népszerűsége és hatása tehát vitathatatlan.

A lelkiségi irodalom német–magyar kapcsolatai

A reformációs, ellenreformációs törekvések a magyar lelkiségi irodalomra is nagy hatással voltak, igaz, ez katolikus oldalon csak a 17. századra vált igazán érzékelhetővé.¹⁸ A meginduló szervezett papképzéshez, a katolikus oktatás fellendítéséhez nagy tömegű, nem elsősorban tudományos, de friss, a papi munka során közvetlenül hasznosítható könyvre volt szükség, amelynek nem elhanyagolható részét Münchenből, Augsburgból, Passauból,

¹⁶ A könyvvásár felvirágoztatásában a Martin von Cochem munkásságára nagy hatást gyakorló Valentin Leuchtnak volt különösen is nagy szerepe, aki több mint húsz évig (1597–1622) hivatalos császári megbízottja a vásárnak, és ezáltal nagyon fontos személyisége a katolikus könyvnyomtatási reform véghezvitelének. Wolfgang BRÜCKNER, *Valentin Leucht = Enzyklopädie des Märchens*, Hrsg. Wilhelm BREDNICH, VIII, Göttingen, 1996, 992.

¹⁷ Konradin ROTH, *Pater Martin von Cochem, Kapuziner, 1634 Cochem – 1712 Weghausen: Festschrift zur Feier des 350. Geburtstages in seiner Heimatstadt*, Koblenz, Kirchengemeinde St. Martin Cochem, 1984.

¹⁸ MONOK István, *A bajor nyomdászati szerepe Magyarország rekatolizálásában: Statisztikai megközelítések = Európai szemmel: Tanulmányok Köpeczi Béla tiszteletére*, szerk. KALMÁR János, Bp., Universitas, 2007, 38.

Bambergből, Regensburgból és Dillingenből, azaz német nyelvterületről szereztek be.¹⁹ Nem elhanyagolható továbbá az a körülmény sem, hogy az ekkor nagy számban érkező német telepesek is hozták magukkal imakönyveiket, olvasmányaikat is. Két Budán élő német könyvkereskedő hagyatéka (Thomas Claarwein, 1717; Joseph Matzenauer, 1738),²⁰ illetve azoknak a budai polgárok könyveivel való összevetése is jelzi, hogy jelentős hatása volt a Bajorországból behozott könyveknek a katolikus könyvállomány gyarapításában és formálásában. E könyvlistákon Cochem Krisztus-életrajza és imakönyvei is szerepelnek.

A szerzetesrendek könyvtárait is gyakran ezekből a dél-német nyomdákban gyarapították.²¹ Közülük is elsősorban a ferencesek és a jezsuiták azok, akiknek tevékenysége révén gyarapodásnak indult a katolikus könyvállomány. Természetesen itt a főként patrónusként megjelenő nemesi családok (Esterházyak, Nádasdyak, Batthyányak) szerepét sem felejtetjük el.

Különösen is jelentős szerepet játszottak az anyanyelvi olvasmányanyag használatában, előállításában és részbeni terjesztésében a klarissza apácák, akiknél szintén fellelhetőek voltak Cochem egyes művei – köztük a Krisztus-életrajz.²² A renchez tartozott a nemesi családból származó Ujfalusi Judit is, a Nógrád megyei Karancsberény urának, Berényi György feleségének testvérnénje.²³ Mind a családi környezet – tudjuk egy 1690-es könyvjegyzékéből, hogy Berényi György nagy, 214 darabos alfabetikus rendbe szedett könyvtárral rendelkezett²⁴ –, mind a klarissza kolostor – ahol ekkor

¹⁹ *Uo.*, 37.

²⁰ Claarwein és Matzenauer könyvjegyzékét l. *Magyarországi magánkönyvtárak IV. 1552–1740*, szerk. BALÁZS Mihály, KESERŰ Bálint, Bp., OSZK, 2009, 254–255, 339–346.

²¹ MONOK, *i. m.*, 37.

²² MADAS Edit, MONOK István, *A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1800-ig*, Bp., Balassi, 2003², 134. – A klarisszák apácák XVIII. századi könyvjegyzékét l. SCHWARCZ Katalin, *A klarissza apácák könyvkultúrája a XVIII. században*, Szeged, Scriptorum, 1994 (Olvasmánytörténeti dolgozatok, 6).

²³ Divékfalusi előneve utal a Divék nemzetségből való származására, illetve arra, hogy feltehetőleg az Észak-Nyitra megyei Divékújfalun töltötte gyermekéveit. Itt szlovák lakosság is élt, így a nyelvismeret innen is eredeztethető. A nyelvet később Nagyszombatban tovább tökéletesíthette, hiszen itt a nagyszombati szlovák nyelven jól megértették egymást a cseh és szlovák nyelvű diákok, csakúgy, mint a magyarok.

²⁴ Berényi György könyvtárának könyvjegyzékét l. *Magyarországi magánkönyvtárak II. 1588–1721*, szerk. KESERŰ Bálint, Szeged, Scriptorum, 1992, 130–137.

valóságos fordítási lázról lehet beszélni²⁵ – kiváló háttérrel adott az apáca fordítói ambícióinak.

Arról sajnos pontos adatokkal nem rendelkezünk, miként jutott Ujfalusi Judit kezébe a Cochem-mű cseh fordítása,²⁶ annyi azonban bizonyos, hogy az 1700-as évek elejére a könyv már nagyon nagy népszerűségnek örvendett, és Németország határain túl is ismert volt.²⁷

Cochem és Ujfalusi Krisztus-életrajza

A *Große Leben Christi* Cochem életművének egyik legnagyobb hatású alkotása. Ahogy halála előtt feljegyzi: a korabeli Németország minden házában megtalálható.²⁸ Fontos megjegyezni azonban, hogy nem saját alkotásról, hanem szinte teljes egészében kompilációról van szó. Cochem ezt nem is titkolja, hiszen minden fejezetének végén viszonylagos pontossággal megnevezi azokat a forrásokat, melyekből dolgozik, összesen 18 szerzőt és műveiket.²⁹ Ez is mutatja hallatlan nagy olvasottságát és tájékozottságát a ko-

²⁵ Schwarz Katalin a klarisszák 18. századi könyvkultúráját bemutató művében három nagyszombati és két pozsonyi, később budai apácáról állapítja meg, hogy fordítással foglalkoztak. (SCHWARZ, *i. m.*)

²⁶ Vida Tivadar feltételezése és az apácák naplófeljegyzései szerint a Thököly támadásai elől Morvaországba menekülő klarisszák számos adományt kaptak az ottani lakosságtól (1683). Feltehetőleg Nagyszombatba való visszaérkezésük után sem szakadt meg a kapcsolat Morvaországgal, így onnan hozzájuthattak a könyvhöz. – VIDA, *i. m.*, 252–253.

²⁷ Tanulmányában J. C. Schulte hívja fel arra a figyelmet, hogy a könyv utáni érdeklődés valószínűleg nagyon nagy lehetett, mert egyes nyomdák jogtalanul is kinyomtatták. A nyomtatás jogaiért folytatott harc 1681-ben zárult le, amikor a frankfurti Bencard nyomda szerezte meg a nyomtatás jogait. – Johannes Chrysostomus SCHULTE, *P. Martin von Cochem 1634–1712, sein Leben und seine Schriften*, Freiburg i. Br., Herder, 1910, 40.

²⁸ *Uo.*, 43.

²⁹ Hans Stahl elemzése alapján a mű megírásához a következő műveket használta fel Cochem: Szent Brigitta látomásait 1492-ből (*Relevationes*), Szent Gertrúd és Mechtild látomásait, Szent Bernát, Szent Anzelm és Szent Bonaventura írásait, Ludolf von Sachsen 1340-ben megjelent *Vita Christi*-jét, Wilhelm Stanihurstus jezsuita 1663-ban megjelent *Geschichte des unsterblichen in einem sterblichen Liebe leidenden Gottes* (A halálos szeretetben szenvedő halhatatlan Isten története) című művét, Adam Walasser 16. századi vallásos népi író műveit, Johann Justus Landsperg 16. századi karthauzi szerzetes prédikációit, Simon Mänhard és Johannes de Carthagen 16. századi ferencesek prédikációit, Sebastian Barradius, Cornelius a Lapide, Alfons Calmeron 16–17. századi ferencesek evangéliumkommentárjait, Nicephorus Callistus 14. századi egyháztörténetét, Laurentius Surius *Vita Sanctorum*-át a 16.

rabeli vallásos irodalomban, és alkotói kiválóságát is, mellyel e művek sokaságából egy stílusosan egységes egésznek alkot.

A könyv először 1677-ben jelenik meg, majd ezt követik az újabb és újabb kiadások (1679, 1680, 1681, 1683, 1689, 1707), melyeken 1707-ig kisebb-nagyobb változtatásokat is végez a szerző. Ezután azonban már csak az 1689-es, illetve 1707-es változatokat nyomják újra hosszú ideig. A 19. század második felében egy meg nem nevezett szerző átdolgozza a művet, és a bevezető és záradék fejezetek elhagyásával, valamint több kisebb módosítással újra kiadják. Egészen 1933-ig nyomon követhetőek ennek a rövidített változatnak az utánnyomásai is.³⁰ Mindez jelzi, hogy több évszázados hatástörténettel számolhatunk az életrajz kapcsán.

Könyvét tudatosan az egyszerű embereknek írja, hogy azok „vasárnap és ünnepnap, különösen esténként és böjt idején magán és közösségi felolvasás alkalmával” kézbe vehessék egyszerű szórakozás, áhítat, illetve a keresztény tanítás megismerése céljából. A mű alapgondolata, hogy az egyházi évhez szorosan hozzáigazítva megjelenítse a kereszténység üdvtanának legfontosabb alapállításait és történeteit, és Krisztus személyének középontba helyezésén át bemutassa az egész üdvtörténetet. Cochem ezáltal a keresztény hittanítás vázlatát kívánja olvasói elé tárni. A mű egészének és az egyes fejezeteknek a felépítése is ezt jelzi. E tanulmány keretei nem teszik lehetővé e felépítés részletes bemutatását, így itt csak néhány alapvető sajátosságra szeretném felhívni a figyelmet, jelezve ezzel a szövegkritikai egybevetés további szükségességét.

századból, Athanasius Kircher jezsuita műveit és végül Quaresmius Franciscus 17. századi, Szentföldről szóló útleírásait. – STAHL, *i. m.*

³⁰ A Krisztus-életrajzból készített rövidített kivonat címe: *Die heilige Familie – Jesus! Maria! Joseph! Unser Schutz im Leben! Unser Trost im Sterben! Auszug aus dem Großen Leben Christi! Des P. Martino von Cochem.* (Jézus, Mária, József: életünkben segítségünk, halálunkban vigaszunk. Kivonat Martin von Cochem kapucinus atya Nagy Krisztus-életrajzából.) Az átdolgozás első kiadásának dátumáról sajnos ezidáig nem sikerült pontos adatokat beszerezni. A müncheni digitális könyvtárban elérhető kiadás 1890 körül keletkezett, ennek elérhetősége: <https://opacplus.bsb-muenchen.de> (2010. 09. 28.). Mivel a művek egybevetése ezidáig még nem történt meg, csak feltételezhető, hogy ennek az átdolgozott kiadásnak a magyar fordítása az OSZK könyvtárában fellelhető hasonló cím alatt megjelent három kötetes mű is, melyet Schmiedt Ferenc dolgozott át. (*Jézus, Mária, József: életünkben segítségünk, halálunkban vigaszunk: Lelki házikincstár a keresztény katolikus hívők lelki épülésére / Cochem M. kapucinus atya „Jézus élete”, szabadon átdolgozta SCHMIEDT Ferencz, Bp., [1910 k.]*.) A könyvre Maczák Ibolya hívta fel a figyelmemet, az adatot neki köszönöm.

Cochem történeteit mindig rövid bevezető elmélkedéssel indítja, amelyben felvezeti mondandóját. Nem maradnak el az egyes történetek utáni moralizáló jellegű magyarázatok és elmélkedések sem, amelyekben felhívja az olvasó figyelmét arra, miként tudja Krisztus életének adott eseményét saját életére átültetni. E magyarázatok után hosszú, az egyházi év napjaihoz vagy mindennapi szituációkhoz igazodó imákat közöl, majd hasonló felépítés szerint folytatja Krisztus történetét. Az életrajz egyes epizódjait egész fejezetekkel is megszakítja, melyekben többek között a szentmise részeinek magyarázatáról, az egyes egyházi ünnepek lényegéről és fontosságáról, azaz kateketikai jellegű kérdésekről ír a hétköznapi olvasónak. Ujfalusi a fordítás során következetesen változtat ezen a felépítésen. Elhagyja mind a bevezető, mind pedig a moralizáló, magyarázó elmélkedéseket, és a közbeékelte hosszú imákat is csak néha közli, akkor is csak nagyon lerövidítve. Elmaradnak a hitoktató jellegű fejezetek is. Mindezek után alapvetően csak a dialógusokkal, a körülmények részletes ábrázolásával és a bőségesen áradó érzelmekkel bemutatott történet marad meg.

Egyéb eltérések is vannak a művek között, ezeket feltehetőleg még a cseh fordítás sem tartalmazta.³¹ Így a magyar műből teljesen hiányoznak a bevezető, a Mária halála utáni időkről szóló és a záradék fejezetek, amelyek közel 600 oldalt tesznek ki 68 fejezetre osztva. Ezek a Krisztus életét megelőző eseményekről, a halála utáni időkről és az emberi üdvtörténet végső szakaszáról, a halálról és a halál utáni életről szólnak, mintegy enciklopédikus összefoglalását adva a keresztény üdvtannak. Ezek az elhagyások tovább erősítik a mű életrajz-jellegét, amiben Jézus személye mellett ugyanolyan hangsúlyosan jelenik meg Mária.

Véleményem szerint ezeknek a részeknek az elhagyása alapvetően megváltoztatja a művet. Háttérbe szorul a kateketikai, népmisziós szándék, és a hosszú, különálló imák elhagyásával talán módosul az egyéni és közösségi áhítatra gyakorolt hatás is. A középpontba itt Jézus és Mária életrajzáinak

³¹ A cseh és német kiadás egybevetését Miloš Sládek cseh irodalomtudós végezte el elsőként 2007-ben. E vizsgálat tanulságait a cseh nyelvű fordítás kritikai kiadásához (Martin z KOCHEMU, *Veliký život Pána a Spasitele našebo Krista Ježíše a jeho nejsvětější a nejmilejší matky Marie Panny*, přeložil Edelbert NYMBURSKÝ, edičně upravili Miloš SLÁDEK, Lucie PEISERTOVÁ, Tomáš BREŇ, předmluva Lucie HUČINOVÁ, Miloš SLÁDEK, Praha, Argo, 2007) írt előtanulmányban olvashatjuk. Mindezek alapján megállapítható, hogy a cseh fordítást végző Edelbert Nymburský az Ádám elítélése és Bíróság Ádám felett című fejezetek kivételével teljesen betűhív fordítást végzett.

szemléletes ábrázolása kerül, segítve ezáltal a sorsukba való belehelyezkedést és szemlélődést. Mindezekre a változtatásokra talán magyarázatul szolgálhat az eltérő célközönség. Ujfalusi könyvét eleinte talán rendtársainak, illetve nemesi családok, hölgyek olvasmányának szánta, amit jelez, hogy a nemes Karancsberényi Györgynének ajánlja. Az alfabetizáció szintje miatt sem célozhatott meg más közönséget, hiszen alig akadt az egyszerű, falusi emberek között olvasni tudó. Mindezek mellett Magyarországon talán ekkor még nem jelentkeztek olyan erősen a népi felvilágosítást és oktatást célzó törekvések, mint a korabeli Németországban, ahol az akkor már éledő pietizmus feltehetőleg érezte hatását a katolikus szerzők körében is.³² Nálunk a népi kultúra barokká válása egy elhúzódó hosszabb folyamat, és paraszti szinten csak a 18. században következik be. Ezért, ahogy Nagy Ilona is fogalmaz, a német népkönyvhöz képest jóval később érkezik meg a mű „a hazai ponyvák piacára, a falusi szegény vagy nem éppen szegény, de műveltségét tekintve mindenképpen alsó néposztályhoz.”³³

Mivel magyarázható a mű népszerűsége?

Minden módosítás ellenére azonban nálunk is sikertörténetet járt be a *Ma-kula*. 1912-ig mintegy húsz alkalommal adták ki,³⁴ sőt, ahogy arra már utaltam is, a 19. századi német átdolgozásnak is elkészült a magyar kiadása. Az eredeti német mű népszerűségéhez mindenképpen nagyban hozzájárult annak anyanyelvűsége. A kor a német nyelv szétesésének kora volt, francia és más nyelvek szavai jelentek meg tömegesen, melyeket az egyszerű emberek nem igazán tudtak befogadni. Úgy vélem, Ujfalusi művének sikerességében is fontos szerepet játszott az anyanyelvűség, sőt a felvidéki tájnyelven való megszólalás, hiszen anyanyelvi munkákban idehaza sem bővelkedtünk.

A Cochem által tudatosan választott új stílus, melynek jellemvonásait Ujfalusi munkájában is felfedezhetjük, szintén nagymértékben elősegítette a könyv olvasását. Egyik fő vonása ennek az egyszerűség. Így ír erről műve 1689-es kiadásának előszavában: „[...] elhatároztam, hogy mindent rosszul és egyszerűen írok, hogy a tanulatlan polgár és parasztemberek is mindent

³² BRÜCKNER, *Der kaiserliche Bücherkommissar...*, i. m., 316–317.

³³ NAGY, *Apokrif evangéliumok...*, i. m., 21.

³⁴ *Uo.*, 124–125.

megértsenek. Ezért senki ne vessen meg engem azért, hogy többnyire egyszerűen írok és a Hochdeutschban ismeretlen szavakat használok [...]”.

A tudatosan választott stílus másik fő erőssége a bőbeszédű, érzelemgazdag elbeszélés, mely természetességet, közvetlenséget eredményez. Ennek eléréshez gyakran használja a láttatás eszközét, minden láthatóvá válik nála: az alak, a forma, a táj, az évszak, az időjárás, és mindennek pontos méretezése is:

Micsodás volt pedig az ő Menyegzős ruhája [...] vala pedig az ő fején egy igen drága Koron és abban hét drága kő vala helyeztetve, a' haja le eresztve és őcselve vala, a' szoknyája drága vont arany, a' palástja ég színű selyem vala. Ily szép ruházzal vala Mária fel-ékesítve kívülről, de sokkal jobban természet szerint való szépséggel meg vala ékesülve belől. Hogy pedig minden őtet szerető hívek meg tudhassák az ő szépségét sok elhihető Írások szerént kinyilatkoztatom. Vala pedig a Sz. Szűz közép szerű, és valamennyire nagyobb a közép rend közöt. Az ő teste búza színű vala, és a' haja arany színű, szemei igen kegyes, és barna színűek valának. Orra valamennyire vékony, ajakai pirosak, ábrázattya hoszszas, kezei és ujjai is hoszszasak valának, szavai nyájassak és kedvesek, járása lassú és szemérmes vala. Egy szóval mindenben kedves, és ékes volt.³⁵

Ez a részlet is jól szemlélteti, hogy az írónak szeme volt a kis dolgokhoz is, ezt jelzi, hogy Mária és Jézus életének apró hétköznapi pillanatait is megjeleníti, ami abban segíti az olvasót, hogy saját életére, saját hétköznapijaira tudja vonatkoztatni az eseményeket. Ez a népi vallásosságban különösen erős igényként jelentkezik.

[...] midőn le akarta fektetni, az apró szénát válogatta ki, úgy tette a' jászolba, és jól bé-takarta, hogy ne fázzék, és énekelt néki, hogy hamarabb el-alhassék, vigyázot szorgalmatosan reája, hogy valami rosz ne érje. Midőn kásácskát főzöt néki, azt nagy szorgalmatossággal tette, hogy jól légyen főzve.³⁶

E történetek elmesélésén keresztül nagy mennyiségű világi ismeretet is közvetít. Leírja például, hogy melyik város hol fekszik, milyen ott a táj, milyen növények teremnek ott stb., így hatalmas általános tudást is átad. Emellett azonban még ha, ahogy ő írja, „nem a teológia vagy filozófia szabályaihoz mérten”³⁷ is, de egyfajta teológiai ismeretet is átad. Mindezt pedig úgy teszi, hogy elkerüli a puszta fogalmak alkalmazását az elvont dolgok megjelenítő ábrázolásával:

³⁵ *Makula nélkül való tükör, Melly az üvöztető Jézus Kristusnak, És Szent Szüléinek életét, úgy keserves kinszenvedését, és halálát adgya elő*, Nagyszombat, 1746, 61.

³⁶ *Uo.*, 119.

³⁷ Az 1689-es kiadás előszavából.

Azt pedig tudnunk kell, hogy az Angyaloknak nincsen testek, hanem midőn valakinek meg-akarnak jelenni, tehát a Levegő Égből vesznek testet magokra, és ha el-enyésznek ujjobban az ő testek a Levegő Egben el-oszol, és el-változik.³⁸

Elbeszélői stílusának további fontos eleme a múltbéli bibliai események jelenbe helyezése párbeszéddek, az olvasóhoz intézett gyakori kérdések, fel-szólítások segítségével. Ennek célja, ahogy ezt műve bevezetőjében is pontosan megfogalmazza, hogy az olvasót ne csak informálja, hanem a bibliai történetek újra átéléséhez is hozzásegítse. Így akarja olvasóját megérinteni és az Istennel való személyes találkozáshoz segíteni:

Mivel pedig Urunk már két ízben koronáztatott volt, azért az harmadik koronázásában a' hegyes tövissek erőssen az előbbeni sebekben bé-nyomatattak. Oh tehát mely ki-mondhatatlan fájdalom lehetett az. De tekintsd-meg én lelkem Szép Jézusodat, mely igen rútnak látszik most az ő haja, szakálla, füle, őrra, teli alutt vérrel. Meg-szoktál rettenni, ha látsz valakit véressen; miért tehát most meg nem rettensz? Látván szerelmes bátyádat, sőt édes szeretődöt mindenestül véressen. Imé a' te szeretőd tövis koronában meztelen áll a' Cálvária hegyén, a' hidegtül reszket, szemei a' vértül bé-homályosodtak; azért oh én lelkem essél előtte térdre, és az ő illy nagy fájdalmain siránkozzál.³⁹

Nem ismeretlen eljárás ez: a régi ferences meditációs technika, a compositio módszere, azaz a bibliai jelenetbe való behelyezkedés, ami aztán lehetőséget teremt az átélésre, az együtt szenvedésre, a szenvedő vizsgálá-sára, azaz a com-passióra.⁴⁰ Itt megint szerencsésen találkozik a szerzői akarat a népi vallásosság igényeivel.

Oh szerelmes Jézusom! Által-járta szivemet a' te fájdalomod, és nem szólhatok. El hiszem nagy fájdalmidat, oh szerelmes Jezusom! Örömet vigasztalnálak, és segiténélek, csak tudnám miként. Imé könyhullatásimat, és fohászzkodásimat, kér-lek vedd kedvessen tőlem. Oh édes Jézusom szánakodgyál te is akkor rajtam, midőn az halál fájdalmi körül fognak.⁴¹

Cochem ez által a tudatosan megválasztott és felépített módszer által kíván-ta olvasóit bensőséges, Isten-közel, személyes és szívből jövő imára hívni és tanítani. Művében ezt az imádkozó lelkületet kívánta olvasói számára közvetíteni, ahogy ő fogalmazta: „Olvasás által imára buzdítani”.⁴²

³⁸ *Makula nélkül való tükkör, i. m.*, 70.

³⁹ *Uo.*, 385.

⁴⁰ Leonhard LEHMANN, *Durch Bücher zum beten bewegen. Zum 350. Geburtstag des Volksschriftstellers Martin von Cochem (1634–1712)*, Wissenschaft und Weisheit, 45, 1985, 213.

⁴¹ *Makula nélkül való tükkör, i. m.*, 390.

⁴² Az 1689-es kiadás előszavából.

Célját minden bizonnal elérte, erről tanúskodnak azok az ének- és ima-szövegek, azok a ponyvakiadványok, a szintén sokak által olvasott *Verses Szentírás* is, melyekben lépten-nyomon felbukkan a *Makula* öröksége. Az áthagyományozódás természetesen sokszor nem követhető egyértelműen nyomon, és más források is segíthették azt. Az azonban bizonyos, hogy a *Makula nélkül való tükörnek* és a mű eredeti szerzőjének, Martin von Cochemnek is fontos szerepe volt abban, hogy a magyar népi vallásosság a közelmúltig megőrizte a kora kereszténység korába visszavezető apokrif és középkori hagyományok számos elemét.